

Милорад Јововић

ОПШТИНСКИ ИЗБОРИ У ПИВИ 1936. ГОДИНЕ

Резултате општинских избора у Пиви 1936, чини се, није могуће реално сагледати ни оцијенити без претходног упознавања тадашњих економских прилика и, с тим у вези, политичког расположења већине пивских сељака, који су фактички чинили бирачко тијело. Зато ћу покушати да укратко прикажем животне тешкоће и ниску образованост тадашњег пивског становништва које је, узевши у целини, економски и образовно врло слабо стајало, што се несумњиво одражавало и на њихово политичко расположење.

У то вријеме, од укупног становништва, више од 90% били су сиромашни сељаци који су, по правилу, имали пуно дјеце, а мало земље. То најбоље показују подаци из пописа становништва из 1931. године, из којег се види да је од 4.137 домаћинстава, колико их је евидентирано у ондашњем шавничком срезу, 36% имало мање од 2 хектара, 32% између два и пет хектара, а само 32% домаћинстава више од пет хектара земље. Кад се зна да су у овим крајевима тада још егзистирале и мале породичне задруге, у чијем саставу су биле двије или три породице, онда је после јасно да је број домаћинстава са пет и више хектара земље фактички био далеко мањи од података које наводи званична статистика. Ако томе додамо и слаб квалитет земље у овом врлетном брдском крају, онда се добија јаснија представа о сиромаштву у којем је живјела већина ових горштака. Евидентирано је, дакле, да је бољестојећих сељака било врло мало. Иако се наведени статистички подаци односе на цио Дурмиторски крај, они се могу сматрати сасвим поузданим и за територију Пиве, јер између Пиве и осталих дјелова Дурмиторскога краја готово и да нема битне разлике у овом погледу.

Малобројни, готово занемарљив дио становништва Пиве, чинили су службеници, учитељи, жандарми, попови и један број пензионисаних

официра бивше црногорске војске. Ови посљедњи су се разликовали од осталих сељака, готово искључиво, по томе што им је пензија омогућавала мало повољније услове живота и школовање дјецe. Ваља рећи да је Пива дочекала ослобођење од Турака 1875. године без и једне школе и са готово потпуно неписменим становништвом. У то вријеме ријетко је који човјек био писмен. Прве двије школе отворене су 1884. г.,¹ на Горанску и у Црквицама, које је посећивало 97 ученика. У 1900. години било их је још 3, у које је ишло 70 ученика, од којих 5 дјевојчица. А већ пред почетак балканских ратова укупно је било 10 школа са 376 ученика, од којих 20 дјевојчица. Школе су, као што се види, углавном, посећивали мушкарци, пошто се тада, мање-више, сматрало да женској дјечи није потребно школовање. Тако је у старту 50% становништва остајало неписмено. Али ни сва мушна дјеца их нијесу посећивала, нешто због великог сиромаштва а нешто због удаљености школа од села у којима су дјеца живјела. Јер, у зимским условима, по десетак и више километара малишани нијесу могли да прелазе од куће до школе, а сељак није имао могућности да им плати боравак у неком селу ближе школи.

Упркос свим овим тешкоћама, школовање је почело да узима све веће размјере, али су га убрзо готово потпуно онемогућили наилазећи ратови (први и други балкански и први свјетски рат). Тако су за вријеме аустроугарске окупације школе готово потпуно престале да раде. Родитељи неке дјеце страдали су у рату, па о њиховој дјечи није имао ко да води бригу, другима нијесу дали да иду у школу којом управља непријатељ, како су говорили сељаци, а трећи нијесу хтјели да им дјеца уче из уџбеника који су штампани латиницом, сматрајући је непријатељским писмом. Тако су многа дјеца остала неписмена, иако су имала по петнаест и више година.

Тек послје ослобођења, 1918. године, поново су прорадиле све оне школе које су биле отворене за вријеме Црне Горе. У те школе кренули су готово сви мушкарци дорасли за школовање. Тако су се у истом разреду нашли седмогодишњаци и петнаестогодишњаци, па и старији. Чак је било и оних који су по завршетку 4. разреда основне школе ишли на одслужење војног рока. За разлику од раније, сада се и код сељака јавља схватање да и женску дјецу треба школовати, па макар да се само описмене. Тада је велики број дјевојчица из оближњих села пошао у школу заједно са мушкарцима. Истина, мали број њих ће завршити сва четири разреда, јер се сматрало да су потребније за чување стокe. Ипак, многе дјевојчице су научиле да читају и пишу, што је за тадашње прилике био велики успјех. И оне које су завршиле сва четири разреда, као уосталом и огромна већина мушараца, остале су код куће, иако су биле одлични ђаци, јер им материјалне могућности нијесу дозвољавале да наставе школовање. Ово утолико више што би сваки даљи одлазак на школовање захтијевао и одлазак из Пиве (у неки град гдје су постојале средње школе).

1 Никола Минић, „Кратак преглед рада на народном просвећивању у Црној Гори“ – статистички преглед.

Кад се све то има у виду, онда није ни чудо што је у Пиви до завршетка првог свјетског рата био тако велики број неписмених. Иако за то нема позуданих података, неки старији људи, који добро памте то вријеме, сматрају да је тада било у Пиви између 60 и 70% неписменог становништва. Али, упркос свим тешкоћама, задивљујуће је и скоро невјероватно колико се код ових горштана тада развила жеља за описмењавањем и школовањем дјеце. Старији су учили слова уз своје синове прване и настојали да се уз њих и сами описмене. И, за дивно чудо, већина их је у томе успијевала. Говорили су: „Нећемо да дозволимо да не умијемо своме сину написати писмо кад оде на одслужење војног рона!“

Пошто држава није била у могућности да одмах изгради нове школе, пошто су постојеће биле далеко од многих села, сељаци су почели да се сами организују и да их граде сопственим средствима и личним радом. Да би ту жељу што ланше остварили, удруживало се по два, три или више сусједних села и заједнички подизало школу. Не желећи да чекају док се школа изгради, привремено су узимали у закуп неку просторију, или им је неко од бољестојећих сељака добровољно уступао дио своје куће у којем је почела да ради школа. У недостатку учитеља, понегдје су првацима предавали пензионисани официри. Остало ми је у трајном сјећању, на пример, када су се сељаци села Смријечна, Забрђа и Стоца удружили да направе нову школу у селу Смријечну. Да дјеца не би губила вријеме, једну годину су ишли у школу која је била отворена у кући Павла Тадића, коју је он за те потребе бесплатно уступио. Из те школе изашле су многе генерације напредне омладине, међу којима је било и неколико револуционара (који су били и носиоци устанка), а касније велики број факултетски образованих људи који се данас налазе на разним високим положајима.

Пошто у Пиви прије рата није било ни једне средње школе, даље школовање дјеце захтијевало је њихово слање у неки од ближих градова, као што су Никшић, Гацко, Фоча, Пљевља итд. То је највећем дијелу добрих ђака онемогућавало даље школовање, јер сиромашни сељаци нијесу имали могућности да им плате трошкове школовања у другом мјесту. Та могућност се пружала само ријетким дјечацима поријеклом из богијих породица или синовима пензионера. Све друго, без обзира на таленат и способност за учење, било је присиљено да остане на селу и да се бави земљорадњом, а земље је било веома мало.

Раније нередовно школовање дјеце довело је до тога да су се, са малим изузецима, први ђаци из Пиве појавили у средњим школама тек после 1925. године, а први студенти тек негдје око 1932. и 1933. године. То је основни узрок томе што је Пива прије другог свјетског рата имала веома мало интелектуалаца – као готово ни један крај у Црној Гори. Ово и због тога што је највећи дио оних који су се налазили на школовању био у фази студија или у гимназијама. Међутим, данас је то крај, у односу на број становника, са највећим бројем интелектуалаца у Црној Гори, а неки тврде и у Југославији, који су разасути по цијелој нашој земљи, па и ван њених граница.

Као што није имала средњих школа, Пива није имала ни занатских, а тиме ни стручне радне снаге. Зато су се њени становници приликом одласка на рад ван Пиве тешко запошљавали. И то, колико су успијевали, радили су као физична радна снага, која је била веома слабо плаћена.

У Пиви тада није било ни једне занатске радње, ако се не рачунају два ковача, који су сељацима поправљали раонике, мотине, сјенире и друге металне алатке, и једног сарача који је поправљао седла и кога су сељани звали лидер. Исто тако, није било ни једног предузећа гдје би се људи могли запослити и нешто зарадити. Једино је неки приучени занатлија могао нешто зарадити код сељака око подизања кућа или прављењем дрвених алатки и опреме за потребе сељака. Такође, они који су имали мало земље могли су љети зарадити коју дневницу за вријеме кошеvine, јер су богатији сељаци имали потребе у том погледу. Постојале су и двије-три мале трговинске радње, али су у њима радили само власници. У њима су продаване најосновније намирнице и друге потрештине, као што су: со, гас, дуван, шећер, шибаци и друге ситне ствари.

Све до 1938. године Пива није имала ни једног љекара. Тек те године на Горанску је подигнута једна мања зграда за амбуланту и стан за љекара. У њу је дошао љекар опште праксе, без икакве опреме и без иједног помоћног радника. Др Костин је био љекар опште праксе и са собом је имао слушалице и по неколико најосновнијих љекова које је могао дати пацијенту као помоћ. Због свега тога смртност мале дјеце у Пиви је била веома велика. Дјеца су умирала и из данас несхватљивих разлога, као што су шарлах, дифтерија, упала плућа и од других за данашње прилике безазлених обољења. Амбуланта не само да није имала стационара него није имала ни прави сто на коме би се прегледали пацијенти.

Економска ситуација, могло би се рећи, била је више него тешка. Истина, сточни фонд се стално повећавао, али у односу на прираштај становништва то ни из далека није било довољно, а других извора прихода није било. С обзиром на величину посједа, квалитет земље и климатске услове, мали број сељака је био у могућности да прехрани своју породицу сопственом производњом. Жито је врло слабо рађало (углавном се радило о јечму, ражи и овсу), а и оно мало усјева често је било изложено ђудима природе (суша, град, маћа) наспрам којих је сељак био немоћан. Зато је, основни извор егзистенције било сточарство којим се тешко могло све подмирити, с обзиром на ниску цијену. Пошто се жито у Пиви није могло купити, јер вишкова није било, сељаци су морали, већ у рану јесен, да га набављају из Никшића, Гацка, Фоче и других мјеста, јер је у току зиме то било немогуће учинити због великог снијега. Да би дошао до новца, сељак је морао да продаје стоку будућашто. То су трговци добро знали и користили су свану прилику да га оштете. Сељак је био на то присиљен, јер на други начин није могао обезбиједити прехрану породице и набавити основне потрештине за кућу, без којих се није могло опстати. Ту су прије свега долазили у обзир: со, гас, дуван, шећер, косе, раоници, српови, мотине и друго. Одјећа и обућа није купована, јер су је вриједне сељачке руке саме израђивале од вуне, а опанци су прављени од сирове коже. О ципелама

нико није ни размишљао. То је било резервисано само за „госпуду“, како се говорило. Било је и такве сиротиње која није могла себи приуштити ни веш, него је сукнену одјећу навлачила на голо тијело. То је за данашње прилике незамисливо, али стање је било такво и помоћи ни од куда није било.

Економска криза тридесетих година посебно је погађала овај сиромашни планински крај. Она се временски поклапала са шестојануарском диктатуром, што је погоршавало ионако лошу економску ситуацију. У тим тешким годинама појавиле су се Аграрна и Хипотекарна банка са својим зеленашким капиталом, као тобожњи „спасиоци“ сељака. Сељацима су понудили кредите уз веома тешке услове враћања и високe камате. Ануитети су доспјевали сваних 6 мјесеци, а сељак није имао пара да их плати. Зато су отплатне рате поново претваране у главницу, на коју је плаћана висока камата. Тако је, умјесто смањења, задужење све више расло, а сељак све више пропадао. Под притиском стварности, власти су 1936. године донијеле одлуку да се дугови банкама, Поштанској штедионици и приватницима смање за половину, уз рок отплате на 12 година и 4,5% камате, а приватницима уз 1%. Међутим, ова уредба је обухватила, како пише др Обрен Благојевић², само мали дио дугова, тј. оне који су били већи од 5.000 динара, а сељачки дугови су били углавном нижи, па тако ни ова повољност их није обухватила нити им је много користила.

А када су доспјеле отплате, банкарци су кренули у акцију. По селима су разаслали своје агенте да наплаћују дугове, узимајући од сељака оно једино што је имао – стоку. Да би прикрили своју зеленашку политику, сељацима су се представљали као њихови пријатељи и заштитници, јагњад су им плаћали по два до три динара више него остали накупци. Сељак није смио да ту „повољну“ околност одбије, па је давао све што се тражило, јер иначе није могао да се ријеша дуга. Свеједно је што му је тада остајало мало стокe за продају ради подмирења осталих потреба, он је морао да прихвати понуђено.

Поред стокe, између два свјетска рата, Пива је имала тада богат шумски фонд, за који су се заинтересовале разне фирме. До продаје и сјече шума масовно је дошло тек између 1930. и 1940. године. Шуме су биле власништво сељака, села, који нијесу ни били свјесни њихове праве вриједности. Зато су њихове шумe разне фирме („Зета“, „Варда“, „Омбла“, „Јадранско шумско А.Д.“ и друге) узимале у бесцјење. Адвокати које су сељаци ангажовали да их заступају нијесу се много ни залагали да заштите сељакe, а било је и таквих који су и шуровали са фирмама на рачун сељака. Тако су шумe продаване далеко испод њихове стварне вриједности. Стабла дебљине преко 35 см. и више купована су по цијени од 6, 12, 18, 20 па до 23 динара, зависно од врсте дрвета, времена продаје и фирме којој се продавало. Ако се има у виду да су то биле најквалитетније шумe у Европи и да је више од 70% била црногорица, а остало јавор, јасен, липа,

2 Др Обрен Благојевић, „Пива“, стр. 367–369.

бријест и буква, онда се тек види како је то велико богатство одлазило у бесцјење. Још боље се то види по томе што се тада метар букових дрва на станицама продавао по 500 до 1.000 динара, а овде је цијело стабло одлазило у просјеку за 10 до 15 динара. Према неким подацима, у и тадашњи органи власти нијесу се прославили заштитом сељака. Има индиција да су чак и они шуровали са неким фирмама. Прадоксално је, али је чињеница да су од тих шума сви имали више користи него њихови власници – сељаци.

Када је почела сјеча шума, сељаци су запошљавани на њеној сјечи као физичка радна снага, за веома малу надницу. Неки радници су били далеко од својих кућа, па су у шуми правили мале бајте у којима су спавали и нували храну. Намирнице су морали да купују у продавницама фирме на самом радилишту. Цијена тих намирница била је знатно већа него што су биле у редовним трговинама. Фирма је то правдала трошковима превоза и продаје у тежим условима. То је још више умањивало ионако биједну радничку надницу, што је све више стварало незадовољство и доводило до мањих побуна. Руководства фирми почела су да постепено отпуштају раднике – бунтовнике, што је изазивало револт осталих радника, које је чекала иста судбина. То је нарочито погађало раднике из Босне и Лике који су ту радили као стручна радна снага и другог прихода нијесу имали.

Расположење бирача у Пиви, готово према свим владама, било је одбојно и они су се окретали опозицији. На њих је посебно имала велики утицај Земљорадничка странка, на чијој су листи побјеђивали готово сви предсједници. Расположење бирача према овој странци најбоље се види из резултата посланичких избора 1925. године. Тада су у Пиви за опозиционе странке гласала 1.072, од чега је Земљорадничка странка добила 951, док су владини кандидати добили свега 188 гласова. Слична ситуација била је и на свим осталим посланичким изборима, са изузетком оних из 1935. године, када је побиједио Данило Радојичић, али опет захваљујући гласовима припадника Земљорадничке странке, чији је представник био низ година, а онда изненада прешао на страну Јерезе.

Али само годину дана касније бирачко тијело се поново враћа опозицији. На општинским изборима 1936. године побјеђују кандидати опозиције, у обје пивске општине, као и на посланичким изборима 1938. године. Дотадашњи неприкосновени масовик Данило Радојичић, који их је „издао“ (као су говорили сељаци) када је прешао у табор ЈРЗ, доживио је пораз. Побједио га је Михајило Аџић, дотадашњи предсједник општине.

Крајем мјесеца, тачније 22. новембра 1936. године, одржавани су општински избори у Зетској бановини. Пива је тада била административно подијељена на двије општине, и то на Жупу Пивску и Планину Пивску – прва са сједиштем на Горанску, а друга на Трси. На овим изборима били су сљедећи кандидати:

У општини жупопивској:³ Михајило Аџић, кандидат на листи Удружене опозиције, добио је 739 гласова, а Петар Добриловић, на листи ЈРЗ, 359.

3 Зетски гласник, бр. 96/36.

У општини планинопивској:⁴ Кандидати су били Ђоле Вуковић, као независни кандидат, са 339, Јаков Гаговић, на листи Удружене опозиције, са 280, и Радуле Трифковић, на листи ЈРЗ, са 271 гласом.

Према томе, на Пивској Планини за предсједника општине је изабран независни кандидат Ђоле Вуковић, а у Жупи Пивској Михајило Аџић. И, као што се види, за мало па да се догоди чудо, да на Планини Пивској, у којој тада не живи ни један члан КПЈ ни СКОЈ-а, побиједи припадник комунистичког покрета, тада веома популарни студент Јаков Гаговић. И да није било веома вјештог и проницљивог сеоског политичара Ђола Вуковића, који се кандидовао као независни кандидат и привукао један број још неопредијељених и колебљивих бирача и тако умањио број гласова Удружене опозиције, вјероватно би побиједио Јаков Гаговић.

Наведени резултати показују да је Удружена опозиција у обје пивске општине, заједно са независним кандидатом, до ногу потукла кандидате ЈРЗ. Опозиција је на тим изборима добила укупно 1.935, а ЈРЗ свега 630 гласова. Ово показује да претходни посланички избори из 1935. године нијесу одражавали право расположење бирача, него су одраз традиционалног везивања за једну личност, у коју су бирачи до тада имали пуно повјерење, али су га још брже изгубили чим је овај њихово повјерење изиграо.

Раније су сви избори у Пиви пролазили сасвим мирно и без икаквих инцидената. Међутим, пред ове изборе дошло је до неких необичних и, могло би се рећи, спонтаних акција младих припадника опозиције у неким селима. Тако су се омладинци, међу којима је било и оних који још нијесу имали ни право гласа, организовали у груписе састављене из два или три сусједна села и тако заједнички кретали у „агитацију“. Та њихова „агитација“ била је врло оригинална, па могло би се рећи и доста примитивна. Са собом су носили по једну или двије старе пушке којима су оглашавали долазак у село. Кад падне мрак, дошли би код куће неког од бирача за кога су знали да ће да гласа за ЈРЗ. Ту би пјевали опозиционе пјесме, испалили још по који метак, а онда би позвали домаћина да изађе напоље за пакетић дувана који му је тобоже послао његов љубимац Петар Добриловић, трговац и кандидат ЈРЗ. Наравно да човјеку, смртно уплашеном, није падало на памет да се одазива на овакве позиве. Потом би омладинци, послје које масне псовке, напустили његово двориште и кренули даље. Кад би завршили са планираним обиласцима, мирно су се враћали својим кућама. Живот се мирно настављао даље као да се ништа није догодило. Нити би се сељаци жалили на њихове поступке, нити би они коме причали шта су радили. Добијао се утисак као да и једни и други желе да се о томе што мање прича и тако што прије падне у заборав. Истина, овакви испади омладинаца нијесу били масовни, али их не треба заборавити и занемарити. Њих је било и за вријеме посланичких избора 1938. године, али опет у веома ријетким случајевима.

Пошто власти нијесу биле задовољне резултатима општинских избора у Пиви, одмах су почеле смишљати на који начин да то стање промијене.

Након годину дана одлучили су да се жупопивска општина подијели на три патуљасте општине. Декретом Банске управе из средине 1937. године то је и потврђено. Општина је подијељена на: пивску са сједиштем у Миљковцу, жупопивску са сједиштем на Горанску у врбничку са сједништем у Стабнима. Избори су поново одржани у новембру 1937. године и у свим општинама су истакнута по два кандидата – по један од стране Удружене опозиције и по један од стране ЈРЗ. Ево тих кандидата и резултата избора.

Општина пивсна: Општина жупопивска: Општина врбничка:

Сава Тодоровић 195	Живко Тадић 210	Тодор Кандић 235
Василије Пејовић 95	Михајило Ацић 235	Бећко Јововић 120

Као што се види, први кандидати у све три општине припадали су Југословенској радикалној заједници, а други Удруженој опозицији. Удружена опозиција победила је само у Жупопивској општини, док су у друге двије побједили кандидати ЈРЗ. За ове изборе није било неког значајнијег интересовања, како у самој Пиви тако ни на страни. Сељаци су некако били мрзовољни, јер им се није допадала одлука о подјели општине, на коју су они готово двадесет година навикли.⁵

Нови кандидати за предсједнине били су људи из њихове непосредне близине које су сви познавали. Зато ови избори и не одражавају право расположење бирача, јер су предсједници више бирани по познанству, пријатељству, кумству, сродству итд., него на основу политичке припадности. За ове изборе са стране се нико од Удружене опозиције није знатније заинтересовао, ваљда зато што су то били изоловани избори и у једном заосталом крају, док је режим ипак чинио све да из њих изађе као побједник, што му је добрим дијелом и успјело. Истина, сељаци су били доста незадовољни што им се распарчава општина, али ни они некако нијесу много реаговали. Као да су предосјећали да се примиче крај и таквој општини и таквој држави и таквој политици, па су се доста равнодушно понашали према свему.

Тадашње општине у Пиви нијесу имале никакав свој административни апарат, као што имају данас, преко кога би спроводиле власт. Општина је имала плаћеног само предсједника, дјеловођу и једног „пандура“, у ствари момка за све – од чишћења, позивара, курира итд. У сједишту општине налазила се и жандармеријска станица и по један или два финанси. То је био цио апарат и они су са њиме веома лако обављали целокупне послове власти.

Вриједи споменути и начин избора општинских одборника. Приликом истицања кандидатуре на ранијим изборима, предсједнички кандидат је састављао листу одборника своје будуће скупштине. Тако је у случају побједи на изборима, унапред имао одабране своје људе. Али, касније је уведено правило да побједник мора да узме и дио одборника са листе свог противкандидата – сразмјерно броју гласова који је овај освојио. Тако је одборничка скупштина касније била мјешовита, што је донекле ограничавало власт предсједника.

⁵ Зетски гласник, бр. 757/38.